

Kâbüsnâme ve Siyâsetnâme Örneğinde Kur'an'a Referanslar ve Yorum Yöntemleri References to the Quran and Interpretation Methods in the Example of Qabusname and Siyâsetnâme

Mensure Sönmez^{1*} - Hatice Teber²

¹ Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye, <https://ror.org/03tg3eb07>, mensuresonmez@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1082-9886>
Re. Ass., Bursa Uludağ University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, Bursa, Turkey, <https://ror.org/03tg3eb07>, mensuresonmez@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1082-9886>

² Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, <https://ror.org/01m59r132>, haticeteber@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4517-0698>
Assist. Prof., Akdeniz University, Faculty of Divinity, Department of Tafsir, Antalya, Turkey, <https://ror.org/01m59r132>, haticeteber@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4517-0698>

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 18.11.2024
Kabul Tarihi: 21.02.2025
Yayın Tarihi: 20.03.2025

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İÇ hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı körleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Mensure Sönmez – Hatice Teber

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Atf

Sönmez, M. – Teber, H. (2025). Kâbüsnâme ve Siyâsetnâme Örneğinde Kur'an'a Referanslar ve Yorum Yöntemleri. *Turkish Academic Research Review*, 10/1, 202-212. <https://doi.org/10.30622/tarr.1587555>

Öz

Siyâsetnâmeler, genellikle tebaanın savaşta ve barışta sosyal, siyasal ve ekonomik refahını sağlamak için, devlet yöneticilerinin sahip olmaları gereken erdem ve ilkeler gibi konuları ele alan nasihat/mevize türü eserlerdir. Dinî ve toplumsal birçok sahada teşekkül eden ilimlere kaynaklık eden siyâsetnâmeler her devirde dönemin siyasi ve sosyo-kültürel ortamından bağımsız olmaksızın halkın ihtiyaçları dikkate alınarak yazılmıştır. Dönemlerinin idari, ekonomik ve ahlaki aksaklıklarına çözüm arayan, nasihatlerde bulunan bu kıymetli eserler hem yazıldıkları dönemde hem de asırlarca toplum ve bireyler üzerinde kültürel ve ahlaki boyutta etkilerini göstermişler ve göstermeye devam etmektedirler. Özellikle İran ve Hint edebiyatlarında siyâsetnâme türü eserlerin yazımı oldukça erken dönemlere kadar uzanmaktadır. Mâverâünnehir coğrafyasında da İslam öncesi dönemden başlayarak, Selçuklular dönemi ve İslam sonrası dönemde çeşitli siyâsetnâmeler kaleme alınmıştır. Bu eserler genellikle devlet yönetimi ve idaresi ile ilgili tecrübeleri, idarecilerin hasletlerini ve erdemlerini, devletin düzenini ve dengesini, prensiplerini içerir. Siyâsetnâmeler, sadece siyasi liderler için değil, aynı zamanda geniş kitlelere yönetim ilkelerini ve adaletin önemini anlatmak ve toplumları aydınlatıp öğüt vermek için yazılmıştır. İslam düşünce tarihi boyunca yazılan dinî, siyasi ve edebî metinlerin hemen hemen tamamında ortaya konulan görüşlerin Kur'an'dan meşruiyet aradığına tanık olunmuştur. Süfîler, devlet yöneticileri, siyasi mezhep taraftarları ya da yöneticilere va'zu nasihat veren siyâsetnâme türü eser sahipleri görüşlerinin Kur'an'a dayandığını açıklamak ve yaklaşımlarını ayetlerle temellendirmek için Kur'an'a başvurmuşlardır. İlahî mesaja referans verme anlayışı aynı zamanda Kur'an'ı yorumlama ve bir çeşit te'vil etme gayretine imkân vermiştir. Çalışmada Büyük Selçuklu devletinde önemli bir yeri olan veziri Azam Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) Sultan Melikşah'ın isteği üzerine sistematik bir şekilde kaleme aldığı Sıyerü'l-Mülük/ Siyâsetnâmesi'nde ve aynı dönemde yazılmış Emir Unsûru'l-Me'âli Keykâvus b. İskender'in (ö. 475/1082'den sonra) bir siyâsetnâme modelinde telif ettiği, İlyasoğlu Mercimek Ahmet (ö. 835'ten sonra/1431-32'den sonra) tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilen Kâbüsnâme isimli eserinde geçen ayet-i kerimelerin kullanılmasındaki gaye ve yorum yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bir tür nasihatnâme eseri olan siyâsetnâmeler, dinî metinler olmadıkları halde kendilerine devlet yöneticileri, umera ve tebaa nezdinde dinî bir meşruiyet kazanmak için ayetlere başvurmuştur. Örnek olarak kullanılan ayetler bazen konu ile ilgili doğrudan insicamlı bir durum sergileyebilmektedir. Buradaki asıl amaç, Kur'an'ın otoritesinden istifade etmektir. Ayrıca bu durum ayetleri anlamada, konu ile bağdaştırmada ve te'vil etmede insan aklına tanınan özgürlük olarak yorumlanabilir. Siyâsetnâmelerde ayetlerin kullanılması, siyasi otorite için ahlaki ve dinî bir dayanak oluşturarak idareci ve uygulamalarının meşruiyet kazanmasını sağlaması, adaletin sağlanması ve sosyal barış ve huzurun korunmasında rehberlik etmesi, istişareyi teşvik ederek demokratik bir yönetim anlayışını desteklemesi ve ahlaki ve dinî değerler bakımından bilinçlenmeyi sağlaması açısından önemlidir. Bu sebepler, ayetlerin sadece birer referans olmadığını aynı zamanda idarecilere ve topluma yol gösterici olduğunu gösterir. Siyâsetnâme yazımı hem dinî hem de toplumsal bir sorumluluğun ifadesidir.

Anahtar Kelimeler: Nasihatnâme, Siyâsetnâme, Kâbüsnâme, Nizâmülmülk, İlyasoğlu Mercimek Ahmet.

Research Article

History

Received: 18.11.2024

Accepted: 21.02.2025

Date Published: 20.03.2025

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Mensure Sönmez - Hatice Teber

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Türkiye

Cite as

Sönmez, M. – Teber, H. (2025). References to the Quran and Interpretation Methods in the Example of Qabusname and Siyâsetnâme. *Turkish Academic Research Review*, 10/1, 202-212, <https://doi.org/10.30622/tarr.1587555>

Abstract

Siyâsetnâmes are generally works of advice/mevize type that deal with subjects such as virtues and principles that state administrators should have in order to ensure the social, political and economic well-being of their subjects in war and peace. Siyâsetnâmes, which are the source of sciences formed in many religious and social fields, have been written in every period, taking into account the needs of the people without being independent of the political and socio-cultural environment of the period. These valuable works, which seek solutions to the administrative, economic and moral deficiencies of their periods and provide advice, have shown and continue to show their cultural and moral effects on societies and individuals both in the period they were written and for centuries. Especially in Iranian and Indian literature, the writing of works of the type of sista dates back to very early periods. In the geography of Transoxiana, various sistanames were written starting from the pre-Islamic period, during the Seljuk period and in the post-Islamic period. These works generally include experiences related to state administration and management, the characteristics and virtues of administrators, the order and balance of the state, and its principles. Sisetnames were written not only for political leaders, but also to explain the principles of administration and the importance of justice to the masses, and to enlighten and advise societies. It has been witnessed that the views expressed in almost all religious, political and literary texts written throughout the history of Islamic thought sought legitimacy from the Quran. Sufis, state administrators, supporters of political sects or authors of works in the genre of siyâsetnâmes who gave sermons to administrators resorted to the Quran to explain that their views were based on the Quran and to base their approaches on verses. The understanding of referencing the divine message also allowed for an effort to interpret the Quran and to interpret it in a way. This study focuses on the purpose and interpretation methods of the verses used in the Siyerü'l-Mülûk/Siyâsetnâmesi, which was written systematically by the Grand Vizier Nizâmülmülk (d. 485/1092) who had an important place in the Great Seljuk State upon the request of Sultan Melikşah, and in the work called Kâbusnâme, which was written in the same period and compiled in the model of a siyâsetnâme by Emir Unsûru'l-Me'âlî Keykâvus b. İskender (d. after 475/1082) and translated from Persian to Turkish by İlyasoğlu Mercimek Ahmet (d. after 835/1431-32). The siyâsetnâmes, which are a type of advice-book, resorted to verses in order to gain religious legitimacy in the eyes of state administrators, umera and subjects, although they were not religious texts. The verses used as examples may sometimes not exhibit a directly coherent situation regarding the subject. The main purpose here is to benefit from the authority of the Quran. In addition, this situation can be interpreted as the freedom granted to the human mind in understanding the verses, associating them with the subject and interpreting them. The use of verses in political treatises is important in terms of providing a moral and religious basis for political authority and ensuring legitimacy for administrators and their practices, providing guidance in ensuring justice and preserving social peace and tranquility, supporting a democratic management approach by encouraging consultation and providing awareness in terms of moral and religious values. These reasons show that the verses are not only references but also guide administrators and society. Writing a political treatise is an expression of both a religious and social responsibility.

Keywords: Nasihatnâme, Siyâsetnâme, Qabusname, Nizamulmulk, Ilyasoglu Mercimek Ahmet.

Giriş

Her kültürde güzel ahlâklı bireylerin oluşturduğu bir topluma ulaşma idealiyle yazılmış öğüt verici türde eserler mevcuttur. Amacı fert ve toplumu eğiterek birlikte yaşayan insanlar arasında dirlik ve düzeni sağlamak olan nasihatnâme türü eserlerin yazılmasında en önemli rolü ilahi dinlerin ve ahlak felsefecilerinin ortaya koyduğu ilkeler üstlenmektedir (Pala, 2006: 32/409).

Siyâsetnâmeler, genellikle tebaanın savaşta ve barışta sosyal, siyasi ve ekonomik refahını sağlamak için, devlet yöneticilerinin sahip olmaları gereken erdem ve ilkeler gibi konuları ele alan nasihat/mevize türü eserlerdir (Levend,1998: 128; Adalıoğlu, 2009: 37/304; Canatan, 2014: 6). Dinî ve toplumsal birçok sahada teşekkül eden ilimlere kaynaklık eden siyâsetnâmeler, başta hükümdar ve devlet yöneticilerine siyaset sanatı hakkında öğüt ve bilgi veren eserler olsalar da bazılarında ibadet, tasavvuf ve görgü kuralları gibi farklı konular üzerinde de durulmaktadır (Uğur, 2001: 4). Bu tür eserler, her devirde dönemin siyasi ve sosyokültürel ortamından bağımsız olmaksızın halkın ihtiyaçları dikkate alınarak yazılmıştır (Severcan, 2013: 2/ 433).

Batı kültüründe Eflâtun'un (ö. MÖ 348-347) Devlet adlı eseri ve Aristo'nun (ö. MÖ 322) kitapları dışında İslami literatürde bu geleneğin ilk izlerini, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in risaleti süresince sahabe ile yapmış olduğu istişarelerde bulmak mümkündür (Tirmizî, 1996: 35). Devletlerin İslami ilkeler ile sistematik bir yapıya kavuşmasından sonra söz konusu gelenek yazılı bir formatta olmasa da sözlü olarak kayıtlara geçmiştir (Severcan, 2013: 2/433-434)¹. Daha sonra İslam tarihinde bu alandaki ilk siyaset bilimcinin İbnü'l-Mukaffa' (ö. 759) olduğu kabul edilmektedir. Siyâsetnâme türü eserlere verilebilecek ilk örnek, Halife Mansûr'a yazılmış çeşitli toplumsal alanlarda aksaklıklar ve bunların çözümüne ilişkin tavsiyelerini içeren "Risâletü's-Şahâbe (Risâletü's-Siyâse, Risâletü'l-Hâşimiyye)" adlı eseridir (Durmuş, 2000: 21/130-134).

Türkler İslam'ı benimsemeleri ile birlikte kendi kültür ve ananelerinin de bir kısmını yeni dinlerine taşımışlar ya da küçük değişikliklerle İslam ile bağdaştırmışlardır. Bu anlayışla Türk töresinde kutsal sayılan devletin sürekliliğini sağlamak gayesi ve Müslüman olduktan sonra da ilahî mesajı yaymak maksadıyla en iyi devlet idaresinin nasıl olması gerektiğini belirten, devlet erkânına, reayaya sağduyulu davranmalarını öğütleyen resmi ya da popüler eserler yazılmıştır. Balasagun'lu Yûsuf Has Hâcib'in (ö.1077) Karahanlı Türkçesi'yle yazarak Kâşgar'da Uluğ Buğra Han'a sunduğu "Kutadgu Bilig", siyâsetnâme türünde yazılan eserlere ideal bir örnek sayılır(Cemal & Kafkasyalı, 2016: 28).

Tarih boyunca müslüman düşünürler ve yöneticiler tarafından tasavvuf perspektifinden kaleme alınan pek çok siyâsetnâme vardır. Siyâsetnâme müellifleri eserlerinde kendi ideal devlet anlayışlarını ortaya koyarak, kâmil insanların oluşturduğu erdemli toplumlar meydana getirmeyi hedeflemişlerdir. Bu sebeple hükümdar ve yöneticilere ahlaki sorumluluklarını hatırlatmış, yönetilenlerin refah ve mutluluklarını sağlamaları için askeri ve siyasi stratejilerin yanında çeşitli öğütler sunmuşlardır (Atmaca, 2000: 366; Aydın, 2017: 6/ 3113).

Bir siyasetçi ve etik teorisyeni Mâverdi'nin (ö.1058) "el-Ahkâmü's-sultâniyye"² adlı eserinde siyaset ve devlet idaresi konusu nazarî olarak ele alınmış; ancak onun diğer eserleri devlet adamlarına nasihat tarzında pratik bilgiler sunmuştur. Bu eserler padişahlar ve vezirler için ayrı ayrı eserler olabildiği gibi Nasihatü'l-Mülûk ve'l-Vüzerâ gibi tek bir eser içerisinde farklı siyâsetnâmeler de yer alabilmiştir (Levend, 1988: 10/168).

Büyük Selçuklular hükümdarı Sultan Melikşah döneminde Vezir Nizamülmülk'ün (ö.1092) "Siyâsetnâme" ve Gazzâlî'nin (ö.1111) Sultan Muhammed Tapar'a sunduğu "Nasihatü'l-Mülûk" ve Emîr

¹ Hz. Ali'nin o dönemde Mısır valisi olan Malik el-Eşter'e yazdığı ve görevinde uyması gereken kuralları kaydettiği mektubu, bunun ilk örneği olarak ifade edilmektedir. Bkz. eş-Şerif er-Radi,(2009).*Hz. Ali / Nehcü'l Belağa Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri.* 269-270.

Keykâvus 'un (ö.1082'den sonra) "Kâbüsnâme"si gibi Osmanlı yönetimi boyunca da özellikle buhran dönemlerinde artarak devam eden siyâsetnâme geleneği, birçok önemli kaynak eserin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu eserlere Lütfî Paşa'nın (ö.1563) "Âsafnâme"si, Âli Mustafa Efendi'nin (ö.1600) "Nüşatü's-Selâtin"i, IV. Murat devri Osmanlı mütefekkeri Koçi Bey'in (ö. Yak.1650) "Risâle-i Koçi Bey"i, Kâtip Çelebi'nin (ö.1657) "Düsturü'l-Amel li-İslâhî'l-Halel"i, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın (ö.1717) "Nesâyihu'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ"sı örnek olarak verilebilir. Bu eserler dışında yine "Kitab-ı Müstetab" gibi müellifi belli olmayan anonim tarzda yazılı siyâsetnâmeler de telif edilmiştir. Dönemlerinin idari, ekonomik ve ahlaki aksaklıklarına çözüm arayan, nasihatlerde bulunan bu kıymetli eserler hem yazıldıkları dönemde hem de asırlarca toplum ve bireyler üzerinde kültürel ve ahlaki boyutta etkilerini göstermişler ve göstermeye de devam etmektedirler (Babelanı, 2016: 135).

Siyâsetnâmelerin muhtevasını genel olarak yöneticiler ile reaya ilişkisini belirleyen siyaset, devletin yönetimi ve toplumun sosyal bütünleşmesini sağlayan ahlak kuralları oluşturmuştur (Adalıoğlu, 2004: 5/3). Nizâmülmülk'ün "Hükümdarın vatanında bir kargaşa baş gösterince din de bundan zarar görerek bozgunculara ve dinî eğrilere gün doğar. Keza dinde bir fesat vücuda gelirse memlekette nizam kalmaz ve dahi mayası bozuklar palazlanarak padişahın itibarını sarsarlar; kalpler kararır sapkınlık ayyuka çıkar ve asiler galebe çalar." şeklinde belirttiği gibi din ve devlet birbirlerinin ayrılmazlarıdır (Nizâmülmülk, 2009: 78). Hükümdarlar ve devlet yöneticilerine hitaben yazılmış olan bu eserlerde, devletin bekası ve halkın güvenliğini ilgilendiren konular, "Din nasihatıdır" (Buhârî, 1422/2000: "İman", 42; Kuşeyrî, 1991: "İman", 56), hadis-i şerifi gereğince hakkı tavsiye eden bir üslup ile kaleme alınmıştır. Dolayısıyla gayesi yöneticiler ile muhataplarını sadakate, hakka ve ahlâklı davranışlara sevk eden eserlerin dinî metinlere sıkça referans vermeleri beklenen bir olgudur. Bu metinlerin başında da Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Sünnet-i nebevî'den hadisler ile yine bu iki kaynağa dayalı sözlü ve yazılı geleneğe ait müçtehit, müfessir ve muhaddislerin yorumları gelmektedir. Ayrıca konuyla ilgili verilen tavsiyeleri zenginleştiren ibret verici hikayeler, şiirler, darb-ı meseller, hikmetli sözler ve tarihi olaylara da yer verilir (Dinçer, 2018: 37).

1. Siyâsetnâme (Siyerü'l-mülûk)

Nizâmülmülk'ün (ö. 1092) "Siyerü'l-mülûk" adlı meşhur eseri, Selçuklular döneminde Farsça yazılmış bir siyâsetnâme örneğidir. Dönemin meşhur Vezir-i Azamı Nizâmülmülk, Sultan Melikşah için devlet kurumlarının teşekkülü, işleyişi, aksayan yönleri, alınacak önlemler ve kurumlara etkinlik kazandırmak için gereken düzenlemeleri içeren bir eser yazması istendiğinde, bu talebi yerine getirmiştir. Bu eser, Melikşah'ın ülkeyi en iyi şekilde yönetebilmesi, din ve dünya işlerinde gerekli tedbirleri alması, kendi yaşam ilkelerini, siyasi, toplumsal ve dinî davranışlarını düzenleyebilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. Eser, elli bir bölümden oluşmuş ve bu türde telif edilen örnekler içerisinde sistematige sahip önemli bir eser olarak dikkat çekmiştir (Adalıoğlu, 2009: 37/305).

Çalışmada kaynak olarak çevirisini Mehmet Taha Ayar'ın yaptığı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları serisinde yer alan "Siyerü'l-Mülûk/Siyâsetnâme" eseri kullanılacaktır.

2. Kâbusnâme

Kâbusnâme müellifi Keykâvus b. İskender (ö. 1082 civarı), İran'ın Taberistan ve Gurgân eyaletlerinde hüküm süren Ziyârî hânedanına mensup, dönemin şartlarına göre eğitilmiş bir şahsiyettir. Nasihatnâme tarzında kaydedilen kitap, bir önsöz ve kırk dört bölümden meydana gelmektedir. Eserin dikkat çeken yönü ise, Moğol istilâsı öncesi tarihsel süreç için İslâm medeniyeti tarihi kaynakları arasında sayılmasıdır. Özellikle bu dönemin

sosyopolitik, iktisadî, ilmî, hukukî durumu, eğitim öğretim, sanat ve meslekleri hakkında güvenilir malumata sahip olduğu ifade edilmiştir (Kurtuluş, 2022: 25/356). Eserin diğer bir niteliği ise üzerinde çalışmış olduğumuz Nizâmülmülk'ün Siyâsetnâme'si ile aynı dönemde kaleme alınması ve İran edebiyatının önemli bir unsuru olmasıdır. Kitapta işlenen konular, diğer nasihat kitapları gibi yalnızca müellif yorumları ile sınırlı kalmayıp, ayet ve hadisler ile hikmetli sözlerden çokça alıntı yapılarak yazılmıştır. Kâbusnâme'nin yazılma amacı, müellifinin mukaddimesinde de belirttiği üzere yöneticilere, tebaaya ve okuyucuya hem tarihten ders vermek hem de tıptan hukuka birçok konuda ilmi birikim ve dinî- irfanî bir zihniyet kazandırmaktır.

Çalışmada Osmanlı Padişahı II. Murat'ın emri ile İlyasoğlu Mercimek Ahmed tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiş olan Kâbusnâme'nin Tercüman Yayınları 1001 Temel Eser serisinden çıkan kitabı esas alınacaktır (Keykâvus, t.y.)

3. Siyâsetnâme (Siyerü'l-mülûk) ve Kâbusnâme'deki Kur'an Referansları

Siyâsetnâmelerde, idarecilerin sahip olması gereken vasıflar, iktidarın meşruiyeti, sosyal ilişkiler, ahlâk ve adaletin sağlanması, istişare, toplum huzuru gibi konularla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'den sıkça referans alınmaktadır (Dinçer, 2018: 33; Yazar, 2019, 23/897). Siyâsetnâme müellifleri eserlerinde farklı farklı ayetleri kullanmakla birlikte, sıklıkla kullandıkları ayetler de vardır. Örneğin; toplumda sözü dinlenenleri, üst düzey idarecileri ifade eden Ülü'l-Emr ifadesinin geçtiği “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ülü'lemre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Rasûlü'ne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nisâ 4/59) ayetinde belirtildiği gibi (Nizamülmülk, 2009). Ayetin siyâsetnâmeler açısından en önemli kısmı “ülü'l emr” ifadesidir. Farklı dinî ekol ve mezhepler ülü'l emrin kim olduğu ve ona itaatın sınırları hususunda farklı görüşlerini ortaya koymaktadır (Türcan, 2012: 42/295-297; Öztürk, 2000: 79-98).

Nizâmülmülk'ün de eserinde kullandığı ayetleri genellikle devletin yönetimini doğrudan ilgilendiren konulara açıklık getirebilmek için dinî referans olarak verdiğini görebiliyoruz. Örneğin “Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır.” (Maide 5/51) ayetini örnek vererek Müslüman nüfusun Yahûdî ve Hristiyanlar ile Mecûsiler ve hatta Hanefî ve Şafîi geleneğin dışında kalan batınî ve râfîzî unsurların dahi idaresine verilemeyeceği kanaatini Kur'an'a referansla açıklamıştır (Nizâmülmülk, 2009: 233,237). Kur'an ilimleri ile meşgul olanlara imtiyaz sağlanmasının devletin uzun ömürlü olmasına vesile olacağını bildirmiştir (Nizâmülmülk, 2009: 206). Hükümdarlara din ve şeriat işlerinin dikkatle araştırılmasını şiddetle salık vermiş, mümkün olduğu kadar tefsir ve hadis ile meşgul olmalarını tavsiye etmiştir (Nizâmülmülk, 2009: 77).

Siyâsetnâmelerde genelde anlatılan konuyu açıklamak, desteklemek ve dinî temellere dayandırmak için kullanılan ayetlerin tamamı değil de sadece konuyla ilgili kısımları zikredilmiştir (Atik & Sarıcaoğlu, 2023: 9/325). Siyâsetnâme müellifleri üzerinde durdukları konuları açıklamak için ya referans aldıkları ayetlerin te'vilini yaparak tavsiyede bulunurlar ya da kendi tavsiyelerine destek olacak ayetleri örnek olarak verirler (Dinçer, 2018:36). Kullanılan ayet ve hadisler aynı zamanda dinî dayanak olmaları sebebiyle siyasi otoritenin meşruiyet kazanmasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'e yapılan referansların tarihsel olaylarla da tutarlılık içerisinde olması son derece önemlidir (Koç, 2003: 6/167). Burada örnek olarak kullanılan ayetlerin bağlamlarına dikkat edilmelidir. Burada örnek olarak kullanılan ayetlerin bağlamlarına dikkat edilmelidir (Gözel, 2021: 736; Yazar, 2019: 23/ 891-909).

Siyâsetnâmelerde verilen öğüt ve tavsiyeler genelde birbirlerine benzese de müellifin içinde bulunduğu bölgedeki barış ve huzur ortamı, ilmi gelenek ve siyasi kimlikler ifade tarzlarında farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir (Evkuran, 2019: 132; Keskin, 2022: 67). Mesela Nizâmülmülk eserinde 30 yıllık vezirlik deneyimiyle daha çok siyasi argümanları kullanırken, başka bir siyâsetnâme müellifi dinî argümanlara yönelebilmektedir (Yazar,2019: 23/896).

Çalışmada üzerinde durulan iki siyâsetnâmedeki benzer konular ile ilgili başlıklar seçilerek ayetler üzerinde durulacaktır.

3.1.Adaleti Tesis Etmek

Siyâsetnâmelerde genel olarak bireyler arası sosyal ilişkilerde ve toplumun düzeninin sağlanmasında adalet, temel ilke kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, adaletle davranmanızı emreder" (Nahl 16/90) şeklinde sıkça tekrar edilen adalet vurgusu, toplum ve bireyler için önemli bir ilahi emirdir. Dolayısıyla toplumu yönetenlerin bu ilkeye sadık kalması birey ve toplumun güven ve huzuru için vazgeçilmezdir. İslam siyaset ahlâkının dayandığı ve siyâsetnâmelerin en temel konularından biri adalet ilkesidir. Siyâsetnâmelerde, adaletin anlamı ve nasıl ortaya çıkacağı konusunda Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in hadislerinde ve İslami gelenekte ifadesini bulan bir anlayış hakimdir.

Arapça "adâlet" kelimesinin "eşitlik, denklik, dengeli olma ve eşit muamele etme" gibi anlamları vardır (İsfahânî, 2010: 680). Kur'an-ı Kerim'de de "denk tutmak" (Mâide 5/95), "karşılık vermede eşit davranmak" Mâide 5/8; Nahl 16/90), "eşit muamele etmek" (Nisâ 4/129, Şûrâ 42/15) manalarında kullanılmıştır. Terim olarak ise adalet "her konuda farzları yerine getirmek, zulmü terk etmek, hakkı sahibine vermek" (Ebû Hayyân, 2001: 5/513) ve "hakkı sahibine eda etmek" (Tûnisî, 2000: 13/205) şeklinde tarif edilmiştir.

Yüce Allah, "peygamberlerin kitap ve teraziyile birlikte gönderilmesinin insanlar arasında adaleti tesis için olduğunu" (Hadid 57/25) ve "adaleti, iyilik yapmayı emrettiğini, her türlü ahlâksızlığı, kötülüğü ve azgınlığı yasakladığını" (Nahl 16/90) bildirmiş; "müminlerin kendilerinin, anne-babalarının ve akrabalarının aleyhine de olsa adaleti ayakta tutmalarını" (Nisâ 4/135), "insanlar arasında hüküm verdiklerinde adaletle hükmetmelerini" (Nisâ 4/58; Mâide 5/42) emretmiştir. Adalet kelimesinin zıttı zulümdür. Allah'ın hükmü adaleti, onun zıttı zulmü temsil etmektedir (Çağrırcı & Dönmez & Gümüş & Karaman 2003:2/278-279). Nitekim Kur'an'da "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin zalim" oldukları bildirilmektedir (Mâide 5/45).

Peygamberlerin en önemli görevlerinden biri, yeryüzünde ilâhî nizamın gereği olarak sosyal dengelerin korunmasını, fitne ve zulmün kaldırılmasını, hak ve adâletin ikame edilmesini sağlamaktır (Hadid, 57/25). Toplumda ve yönetimde adâleti tesis etmek semâvî dinlerin temel esaslarından biridir. Son ilahi mesaj da kendisinden önceki kitaplar gibi hak ve adâlet temelli bir sosyal düzenin teminini insanın sorumluluğuna tevdi etmiştir. Bu nedenle toplumu idare eden yöneticiler raiyyetlerinde yaşayan insanların irade ve tercihlerini dikkate alarak kamu ve bireysel hakları garanti altına almalıdır (Nisa, 4/135). İslâm tarihi boyunca mütefekkirler, müfessirler ve muhaddisler tüm toplumları bireysel ve siyasi yönden aralarında adaleti temin etmeye çağırmıştır. Devlet başkanı veya yöneticilerin toplumun iktisâdî, sosyal ve her türlü işleri ile ilgili durumlarda adâletli davranmalarını dinî ve insanî bir sorumluluk olarak addetmişlerdir.

Nizamülmülk, Siyâsetnâme'sinin 7. Faslında âmiller, kadılar ve muhtesiplerin atanıp işlerinde denetlenmesi konusunda Kur'an'dan referanslar getirerek Allah'ın yeryüzünü adaletle yarattığı (Rahman, 55/7) ve yaratılmışların en şerefli olan insanın da alemdeki bu hassas dengenin farkında olarak âdil olması gerektiği üzerinde durmuştur. Ayrıca müellif, Hz. Peygamber'in (s.a.v) dünyanın izzetinin adaletten geçtiğine dair

söylediği hadis-i şerifi kaydederek, hükümdarlığa en çok yakışan davranışın kalbinde adaleti barındırmak olduğunu belirterek, hükümdarın evinde dindarların ve alimlerin huzur içinde yaşadığı, adamlarının Allah korkusu taşıyan Müslümanlar ve vicdan sahibi kişiler olduğu vurgulanmıştır (Nizâmülmülk, 2009: 64). Konuyu daha da açıklıkla ifade etmek için de “Allah, hak olarak Kitab’ı ve mizanı indirendir...” (Şûra 42/17) ayetini delil olarak sunmuştur. Eserinin farklı bölümlerinde de adalet vurgusu yapan Nizâmülmülk “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adâletle hükmet...” (Sâd 38/26) ayetini de zikretmiştir (Nizâmülmülk, 2009: 187).

3.2. İdarede İstişare

İstişare, bazı kişilerin diğerlerine müracaat ederek bir görüşün ortaya çıkarılması sürecidir (İsfahânî, 2010: 570). Bu süreç daha kapsamlı ve adil kararların alınmasına yardımcı olur (Atik & Sarıcaoğlu, 2023: 336). Siyâsetnâme yazarları da özellikle devlet idarecilerinin istişareye önem vermeleri gerektiğini ayetlerden örnekler sunarak hatırlatmışlardır.

İstişareye katılanların sayısı arttıkça istişare sonucu ortaya çıkacak fikrin isabet gücü de artacaktır. Nizâmülmülk’e göre bir iş yapılırken hikmet ve tecrübe sahibi kimseler, yaşlılar ve farklı ülke ve kültürleri tanıyan kişilerle istişare etmek faydalı olacaktır (Nizâmülmülk, 2009: 128-129). Nizâmülmülk, bir idarecinin iyi yetişmiş ve konu hakkında bilgisi de olsa, kararlarını vermeden önce alimler ile istişare edilmesi gerektiğini söyler. Bu durumda “Akıl akıldan üstündür.” sözünde hatırlatıldığı gibi isabetli karar verme ihtimali artacaktır. İdarecilerin ehil olan insanlarla istişareden kaçınmamaları ve bu konuda çekingen davranmamalarının gerekliliğine Hz. Muhammed (s.a.v.) örnek verilmiştir. Hz. Muhammed’in vahiy olarak peygamberlikle görevlendirilmesi ve pek çok gayb bilgisi ve erdeme sahip olmasına rağmen Allah’ın Hz. Muhammed’e “İş hakkında onlarla meşveret et” (Âl-i İmran 3/159) ayetindeki emri örnek verilmiştir. Hz. Peygamber’e bile bu tavsiye ediliyorsa herkesin istişare etmesi gereklidir (Nizâmülmülk, 2009:79). Hz. Peygamber de hakkında vahiy bulunmayan konularda ashabıyla istişarede bulunmuştur (Buhârî, 1422/2000: “İtisâm bi kitâbillâh”, 28; Tirmizî, 1996:“Fiten”, 78).

Kabûsnâme’de de işlerin istişare ile yapılmasının öneminden bahsedilir. Tek gözle görmenin iki gözle görmekten farklı olduğu, hasta olan doktorun bile şifa bulma konusunda başka bir doktora ihtiyacı olduğu örnekleri verilir. “İş hakkında onlarla meşveret et” (Âl-i İmran 3/159) ayeti delil getirilerek Allah’ın istişareyi farz kıldığı ve Hz. Peygamber’in de ashabıyla istişare ettiği vurgulanır (Keykâvus, t.y.: 57).

İstişare sadece bir karar alma yöntemi değil, aynı zamanda birlikte yaşamayı, iş birliğini ve sosyal dayanışmayı teşvik eden önemli bir süreçtir. Bu nedenle, pek çok kültürde ve inanç sisteminde istişareye büyük önem verilmektedir.

3.3. İdarede Liyakat

Emanetin ehline verilmesi ifadesi, bir güven ve sorumluluğun, ilgili konuda donanımlı ve güvenilir kişilere teslim edilmesi anlamına gelir. Bu prensip dinî, ahlaki ve sosyal açıdan önemlidir. Çünkü maddi ya da manevi değer ve emanetlere doğru şekilde sahip çıkmak emanetin doğru bir şekilde korunmasını, emanetin amacına uygun bir şekilde kullanılmasını, herkese kendi yetkinliğine göre sorumluluk verilmesini, güven ilişkilerinin gelişmesini, yaşanabilecek hataların önlenmesini sağlayacaktır.

Bireyler arasında güveni sağlamak ve toplulukların sağlam temeller üzerinde devamını sağlamak için siyâsetnâmelerde de özellikle devlet idaresi gibi kutsal bir emanetin ehil kişilere verilmesi hususu üzerinde

önemle durulmuştur. Devlet kademelerinin liyakatli ve ehil olmayan kişilere verilmemesinin her bakımdan bütün topluma ve devlete zararı dokunacaktır (Atik & Sarıcaoğlu, 2023: 330).

Konuyla ilgili olarak Nizâmülmülk eserinde idarecilerin ahirette kendilerine emanet edilenlerden dolayı sorguya çekileceklerini bu nedenle sorumluluklarını dikkatle yerine getirmelerinin önemini hatırlatmaktadır (Nizâmülmülk, 2009: 53,70).

Keykâvus da eserinin farklı bölümlerde adalet üzerinde durmuş, devletin bekası ve toplum huzurunun sağlanabilmesi için devlet işlerinde görevlendirileceklerin güvenilir olma ve liyâkat esasına dikkat edilerek seçilmesinin önemini “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder...” (Nisâ 4/58), ” Ey insanlar adaleti titizlikle ayakta tutun” (Nisâ 4/135), “Hiç o (hayır getirmeyen kimse) adaletle emreden ve kendisi dosdoğru bir yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?” (Nahl 16/90) ayetlerini örnek vererek açıklamıştır (Keykâvus, t.y. : 1/27).

Emanetin ehline verilmesi ilkesi, bireylerin ve toplulukların güvenliği, refahı ve gelişimi için kritik bir öneme sahiptir. Bu ilke, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, sorumluluk ve yetkinlik dengesinin sağlanmasına yardımcı olur.

3.4. İdarecilerin Vasıfları

Siyâsetnâmelerde bir idarecinin sahip olması gereken vasıflar üzerinde önemle durulur. Hükümdarların sahip olması gereken vasıflardan biri şefkat ve merhamet sahibi olmasıdır. İnsanlara karşı şefkatli davranmak dostların artmasını ve düşmanların azalmasını sağlar. “Kötülüğü, en güzel olan şeyle uzaklaştır.” (Mü’minûn 23/96) ayeti bunu en güzel şekilde açıklamaktadır (Sühreverdi, 2008: 64-65).

Keykâvus bu konuyla ilgili ana-babaya iyi muameleye değinerek “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger...” mealindeki İsrâ 17/23-24. ayetlerine atıfta bulunur (Keykâvus, t.y. : 1/100).

İdarecilerin yerine göre affedici olmaları onlarda bulunması gereken vasıflardan biridir. Nizâmülmülk, Âl-i İmrân 3/134 “Öfkelerini tutanlar ve affedenler” ayetine atıf yaparak memurların yaptıkları hatalar sebebiyle hemen azarlanmadan önce uyarılmaları gerektiği üzerinde durarak verdiği bir misalle tavsiyede bulunur (Nizâmülmülk, 2009: 104-105).

Keykâvus da bu bahiste, Allah’ın, Hz. Muhammed’e hitabı olan ayeti örnek göstererek “...Sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için bağışlanma dile...” (Âl-i İmrân 3/159) ayetini örnek vererek güzel söz ve hilm ile davranmanın üstünlüğünü işaret eder (Keykâvus, t.y.: 1/57).

Sabırlı olmak, fevri davranmamak bir devlet adamının en önemli vasıflarındandır. İdarecilerin aceleci olmamasıyla ilgili izahatlarda bulunan Nizâmülmülk, “Allah’ın izni ile ne kadar küçük kıtalar büyük kıtalara galip gelmişlerdir. Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara 2/250) ayetini zikrederek aceleciliğin zayıfların meziyeti olduğunu ifade eder. Nizâmülmülk, hükümdarın bir konuda doğru hüküm verebilmek için “...Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.” (Hucurât 49/6) ayeti gereği bilginin doğruluğunu araştırması gerektiğini vurgular (Nizâmülmülk, 2009: 111).

Kabüsnâme’de yapılan işlerin sabırla yapılması, acele edilmemesi tavsiye edilir. Keykâvus bezginliği ikinci cahillik, sabrı ise ikinci akıllılık olarak tanımlamaktadır. Keykâvus’a göre acelecilik bir hastalıksa bunların

ilacı da sabır göstermektir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de insandaki acelecilik vasfından şöyle bahseder: “İnsan çok aceleci yaratılmıştır.” (Enbiya 21/37; Keykâvus, t.y.:1/539).

Siyâsetnâmelerde devlet adamlarının sahip olması gereken en önemli özelliklerden birinin dürüstlük olduğu belirtilirken emanete ihanet etmemenin gerekliliği de insanî erdem olarak zikredilir. Nizâmülmülk de bu konuyla ilgili; “...en yakın akrabayı uyar.” (Şuarâ 26/214) ayetini örnek göstermiştir Nizâmülmülk, 2009: 52).

Yöneticilerde bulunması gereken önemli vasıflardan biri de cömertlik ve müsrif olmamaktır. Cömert olmanın saltanatı uzatacağına ve devlet adamlarının yardımsever olmasının gerekliliğine ve israftan sakınmaya vurgu yapılır. Bu hususta devlet adamlarının cömert olmalarının tebaasıyla arasının iyi olmasını sağlayacağını ifade eden Keykâvus “Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”(Bakara 2/195) ayetini referans almıştır. Keykâvus, Allah'ın cimrilik ve müsrifliği yasakladığı ayetlere (A'râf 7/31, En'âm 6/141) atıfta bulunarak israftan kaçınılması gerektiği vurgusunu yapar (Keykâvus, t.y.:1/ 110, 164, 238)

Sonuç

Çalışmada aynı dönem siyâsetnâme yazarlarından Büyük Selçuklu devleti Veziri Nizâmülmülk'ün Siyâsetnâmesi'nde ve Keykâvus b. İskender'in Kâbusnâme'sinde geçen bazı ayetlerin kullanılmasındaki gaye ve yorum yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Siyâsetnâmeler, tarih boyunca farklı dönemlerde yazılmıştır ve her biri kendi döneminin siyasi, sosyal ve kültürel bağlamını yansıtır. Bu eserler, yöneticilere ve siyasetçilere rehberlik etmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Bir tür nasihatnâme eseri olan siyâsetnâmeler dinî metinler olmadıkları halde devlet yöneticileri, umera ve tebâa nezdinde dinî bir meşruiyet kazanmak için ayetlere başvurmuştur. Örnek olarak kullanılan ayetler bazen konu ile ilgili doğrudan insicamlı bir durum sergileyebilmektedir. Buradaki temel amaç Kur'an'ın otoritesinden istifade etmektir. Ayrıca bu durum ayetleri anlamada, konu ile bağdaştırmada ve te'vil etmede insan aklına tanınan özgürlük olarak yorumlanabilir.

Siyâsetnâmelerde ayetlerin kullanılması, siyasi otorite için ahlaki ve dinî bir dayanak oluşturarak idareci ve uygulamalarının meşruiyet kazanmasını sağlaması, adaletin sağlanması ve sosyal barış ve huzurun korunmasında rehberlik etmesi, istişareyi teşvik ederek demokratik bir yönetim anlayışını desteklemesi ve ahlaki ve dinî değerler bakımından bilinçlenmeyi sağlaması açısından önemlidir.

Bu sebepler, ayetlerin sadece birer referans olmadığını aynı zamanda idarecilere ve topluma yol gösterici olduğunu gösterir. Siyâsetnâme yazımı hem dinî hem de toplumsal bir sorumluluğun ifadesidir.

Yazar Katkıları

Araştırmanın Tasarımı (CRediT 1)	Yazar-1 (%55)-Yazar-2 (%45)
Veri Toplanması (CRediT 2)	Yazar-1 (%55)-Yazar-2 (%45)
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama (CRediT 3-4-6-11)	Yazar-1 (%55)-Yazar-2 (%45)
Makalenin Yazımı (CRediT 12-13)	Yazar-1 (%55)-Yazar-2 (%45)
Metnin Geliştirilmesi ve Tashihi (CRediT 14)	Yazar-1 (%55)-Yazar-2 (%45)

Kaynakça | References

- Adaloğlu, H. H. (2004). Siyâsetnâmelerin Klasik Kaynakları. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 ss.1-22.
- Adaloğlu, H. H. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.37) 305. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Atik, K. & Sarıcaoğlu M. E. (2023). Osmanlı Siyâsetnâmelerinde Kur'an Ayetlerinin Kullanılışı (16-18. yüzyıllar). *Kesit Akademi Dergisi* 9 /37 ss.320-345.
- Atmaca, V. (2000). Hadisleri Bakımından Siyâsetnâmeler I. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/ (Prof.Dr. Şaban Kuzgun Armağanı) ss.357-370.
- Aydın, F. (2017). İslam Ahlâk Düşüncesinde Erdemler: Şehrezûrî Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, 6/5, ss.3100-3121.
- Babelanı, F. N. (2016) *Siyâsetnâme ve Kâbüsnâme'lerin Mukayesesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buhârî. (1422/2000). *el-Camiu'l-müsnedü's-sahîh*, (thk. Muhammed Zuheyr b. Nasırı'n-Nâsır). Beyrut: Dâru Tevkî'n-Necat.
- Canatan, K. (2014). *İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyâsetnâme Geleneği*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Çağrıncı, M. & Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. & Karaman, H. (2003). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB Yay.
- Diñcer, Ö. (2018). *Siyâsetnâmeleri Yeniden Okumak*. İstanbul: Klasik Yay.
- Durmuş, İ. (2000). İbnü'l-Mukaffa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.21) 130-134. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Ebû Hayyân, el-Endelüsî. (2001). *el-Bahrü'l-muhît*. (thk. eş-Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid). Beyrut: Dâru'lKütübi'l-İlmiyye.
- Evkuran, M. (2019). *Çağdaş Sorunlar ve Kelam*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Gözel, A. (2021). Siyâsetnâmelerdeki Ahlakî Tavrın Dinî Referansları, II. Uluslararası Din ve İnsan Sempozyumu (UDİS-2021). "*Din, Ahlak ve Hukuk*" Tebliğ Kitabı. Ankara: Son Çağ Yay.
- İsfahânî, R. (2010). *el-Müfredâtu fî garîbi'l-Kur'an*. (Çev. Abdalbaki Güneş). İstanbul: Çıra Yay.
- Jamal, G. & Kafkasyalı, M. S. (2016). *Kutadgu Bilig Araştırmaları Tarihi*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yay.
- Keskin, M. (2022). *İlk Dönem Siyasi ve İtikadi Mezheplerin İnsan Fiilleri ve İhtiyar Anlayışı: Mar'aşî'nin Risale-i Müncie Örneği*. Ankara: İlahiyat Yay.
- Keykâvus b. İskender. (t.y.) *Kâbüsnâme*. (Çev. İlyasoğlu Mercimek Ahmet, Haz. Atilla Özkırmımlı). İstanbul: Tercüman 1001 Eser.
- Koç, M. A. (2003). 53/Necm Suresinin Tefsirinde Bazı Tarihî Sorunlar Üzerine, *İslâmiyât*, 6/ (Siyaset ve Ahlak özel sayısı) ss.167-171. Ankara.
- Kurtuluş, R. (2022). Keykâvus b. İskender. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.25) 356. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Levend, A. S. (1988). Siyaset-nameler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1962. Ankara:Türk Dil Kurumu Yay.

- Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK Yay.
- Müslim. (1991) *Sahîh-i Müslim*. (thk. Muhammed Fuat Abdülbakî). Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Nizâmülmülk, b. İshâk et-Tüsî.(2009). *Siyerü'l-Mülûk/Siyâsetnâme*. (Çev. Mehmet Taha Ayar). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Öztürk, M. (2000). İslam Tefsir Geleneğinde Yorum Manipülasyonu: 'Ulu'l-Emr' Kavramı Örneği. *İslamiyat*. 3 ss. 79-98.
- Pala, İ. (2006). Nasihatnâm. *TDV İslam Ansiklopedisi (C.32)* 409. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Severcan, Ş. (2013). Necmeddin Dâye'nin Siyâsetnâmesinde Sultan-Din-Devlet. *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*. Konya.
- Sühreverdi, Ebu'n-Necib. (2008) *Nehcü's-süluk fî siyaseti'l-müluk: Yönetenlerin Yönetimi*, (ed. Çığır Doğu Zorlu). İstanbul:İlgi Kültür Sanat.
- Şerîf er-Radî, Ebü'l-Hasen. (2009). *Hiz. Ali / Nehcü'l-Belağa Hiz. Ali'ninKonuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*. (Çev. Prof. Dr. Adnan Demircan). Ankara: Beyan Yay.
- Tirmizî. (1996). *el-Câmiu's-Sahîh*. (thk. Beşşar Avvad Maruf). Beyrut, Darü'l Garbi'l İslâmî.
- Tünisî, Muhammed et-Tâhir. (2000). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî.
- Türcan, T. (2012). Ülü'l-Emr. *TDV İslam Ansiklopedisi (C.42)* 295-297. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uğur, A. (2001). *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, İstanbul: M.E.B Yay.
- Yazar, N. (2019). Ayet ve Hadislerin Siyasi Kavramların Açıklanmasındaki Önemi: Siyâsetnâmelere Yansımalar. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 ss. 891-909.